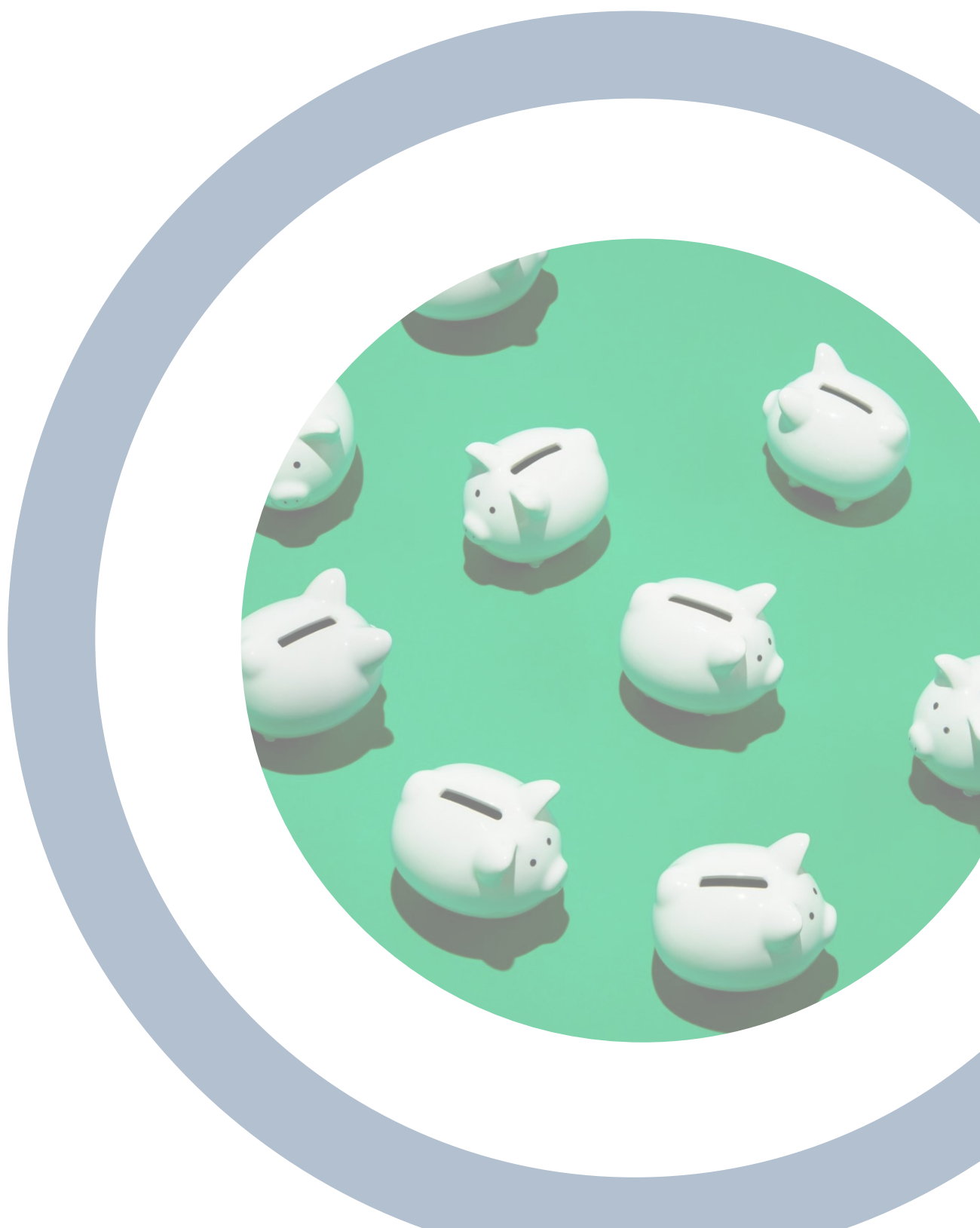

Preliminare evaluatie wetswijziging Wsnp

Indicaties van effecten op de aansluiting op en
doorstroom naar de Wsnp

Colofon

Uitgave	Kenniscentrum Stelsel Gesubsidieerde Rechtsbijstand
Titel	Preliminaire evaluatie wetswijziging Wsnp. Indicaties van effecten op de aansluiting op en doorstroom naar de Wsnp.
Opdrachtgever	Ministerie van Justitie en Veiligheid
Auteurs	Laura van Leuven Susanne Peters Mirjam van Gammeren Julia van den Brink Laura van de Grint Kaoutar Chinig
Datum	JUNI 2025
Contact	kenniscentrum@rvr.org

Inhoud

1. Inleiding	5
1.1 Aanleiding	5
1.2 Doelstelling en aard van het onderzoek	6
1.3 Wat volgt	7
2. Achtergrond van de wetswijziging	8
2.1 Verkorting goede trouw-toets van vijf naar drie jaar (artikel 288 lid 1 Fw)	8
2.2 Geen verplichte poging buitengerechtelijke schuldregeling (artikel 285 lid 1 sub f Fw).....	8
2.3 Het schrappen van de tienjaarstermijn (artikel 288 lid 2 Fw)	9
2.4 Halvering standaardduur Wsnp-traject van 36 naar 18 maanden (artikel 349a lid 1 Fw).....	9
2.5 Vervroegde ingangsdatum Wsnp-traject (artikel 349a lid 1 Fw)	9
3. Methoden van onderzoek	10
3.1 Onderzoeksvragen en -aanpak	10
3.2 Dataverzameling en analyse.....	10
4. Cijfermatige resultaten.....	13
4.1 Verzoeken toelating tot de Wsnp	13
4.2 Toepassing van de Wsnp.....	18
4.3 Beëindiging van Wsnp-zaken.....	20
4.4 Vergoedingen voor bewindvoerders	21
4.5 Samenvatting cijfermatige analyse	22
5. Belevingen van de wetswijziging	23
5.1 Halvering standaardduur Wsnp-traject van 36 naar 18 maanden	23
5.2 Geen verplichte poging buitengerechtelijke schuldregeling	24
5.3 Verkorting goede trouw-toets van vijf naar drie jaar	25
5.4 Het schrappen van de tienjaarstermijn	25
5.5 Vervroegde ingangsdatum Wsnp-traject.....	25
5.6 Rol professionals en invloed werkzaamheden	26
5.7 Overige bevindingen.....	27

5.8 Samenvatting kwalitatieve analyse	27
6. Conclusie en discussie	29
Bijlage 1 Achterliggende cijfers.....	31
Bronnen	32

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

De Wet schuldsanering natuurlijke personen (hierna: Wsnp), onderdeel van de Faillissementswet, is bedoeld om te voorkomen dat schuldenaren in een uitzichtloze schuldensituatie terechtkomen.¹ Het biedt burgers met problematische schulden de kans op een schone lei na een schuldsaneringstraject. De Wsnp wordt in beginsel altijd voorafgegaan door een minnelijk traject waarin crediteuren op vrijwillige basis instemmen met de voorgestelde regeling.² Wanneer schuldeisers niet instemmen en (eventueel) ook een dwangakkoord³ niet slaagt, wordt in de praktijk de Wsnp aangevraagd. Het wettelijk traject is bedoeld als stok achter de deur, opdat schuldeisers eerder instemmen met een buitengerechtelijke schuldenregeling en een schuldenaar uit de schulden kan komen.⁴ In de praktijk bleek echter dat de regels om toegelaten te worden tot het wettelijk traject nog te streng waren, waardoor de doorstroom vanuit het minnelijk traject onvoldoende was. Om deze reden werd in 2021 het voorstel gedaan om de Wsnp aan te passen.⁵ Naar aanleiding van dit voorstel en de daaropvolgende consultaties en amendementen⁶ heeft de Wsnp per 1 juli 2023 significante wijzigingen ondergaan. De wijzigingen in de Wsnp hebben als doel de aansluiting op en doorstroom van het minnelijk naar het wettelijk traject te bevorderen.

Per 1 juli 2023 zijn de volgende wijzigingen in de Faillissementswet in werking getreden:

1. De goede trouw-toets is verkort van vijf naar drie jaar (artikel 288 lid 1 Fw);
2. Artikel 285 lid 1 sub f van de Faillissementswet is verduidelijkt: als aannemelijk is dat onvoldoende aflossingsmogelijkheden bij de schuldenaar of andere omstandigheden het onmogelijk maken om tot een buitengerechtelijke schuldregeling te komen, hoeft voor de afgifte van deze verklaring niet eerst een poging te zijn gedaan om tot een dergelijke regeling te komen;
3. De tienjaarstermijn is komen te vervallen en geschrapt uit artikel 288 lid 2 Fw;
4. De startdatum van het Wsnp-traject is de uitspraakdatum Wsnp of de datum waarop de eerste aflossing is gedaan in het kader van de buitengerechtelijke schuldregeling (artikel 349a lid 1 Fw);
5. De standaardduur van het Wsnp-traject is gehalveerd van 36 naar 18 maanden (artikel 349a lid 1 Fw).

¹ Tweede Kamer (2023). *Kamerstukken II 2022/23*, 35915, nr. 31

² Jungmann (2006)

³ Een dwangakkoord kan door een schuldenaar bij de rechtbank worden verzocht als één of meer schuldeisers in het minnelijk traject weigert in te stemmen met een aanbod van de schuldenaar. Middels een dwangakkoord kan een schuldeiser door de rechtbank worden gedwongen (alsnog) in te stemmen met het aanbod van de schuldenaar.

⁴ Tweede Kamer (2021). *Kamerstukken II 2021/22*, 35915, nr. 3

⁵ Tweede Kamer (2021). *Kamerstukken II 2021/22*, 35915, nr. 3

⁶ De volgende amendementen zijn in januari 2023 ontvangen: *Kamerstukken II 2022/23*, 35915, nr. 20, *Kamerstukken II 2022/23*, 35915, nr. 21, *Kamerstukken II 2022/23*, 35915, nr. 29, *Kamerstukken II 2022/23*, 35915, nr. 30

1.2 Doelstelling en aard van het onderzoek

Tijdens het commissiedebat Armoede en Schulden op 1 februari 2024 heeft de Minister voor Rechtsbescherming toegezegd in het eerste kwartaal van 2025 een impactanalyse te presenteren over de gevolgen van de wetswijziging binnen de Wsnp voor zowel schuldeisers als schuldenaren.⁷ Deze analyse wordt uitgevoerd door het Kenniscentrum Stelsel Gesubsidieerde Rechtsbijstand (hierna: Kenniscentrum). Onderhavig rapport is het resultaat van deze analyse.

Gezien de korte tijd die is verstreken sinds de implementatie van de wetswijziging is het te vroeg voor een volwassen effectmeting. Dit onderzoek richt zich daarom op het in kaart brengen van de eerste indicaties van de effecten van de wijzigingen. Het onderzoekt verkennend hoe de aansluiting op en doorstroom naar de Wsnp zich ontwikkelen, hoe de betrokken partijen de toepassing van de wetswijziging tot nu toe ervaren en welke gevolgen op de toegankelijkheid en werking van het Wsnp-traject zij herkennen. Door deze aanpak kunnen initiële trends en patronen worden geïdentificeerd die een indicatie geven van de toekomstige impact op schuldenaren en schuldeisers en andere betrokkenen in het stelsel. Dit onderzoek beoogt een beeld te schetsen van mogelijke effecten op zowel de uitvoering als de eerste reacties van betrokken partijen zoals schuldeisers, schuldenaren, Wsnp-bewindvoerders, gerechtssecretarissen en schuldhulpverleners. Daarmee richt het zich op een preliminaire evaluatie van de cijfers ten aanzien van de aansluiting en doorstroom en de ervaren gevolgen van de vijf recente wijzigingen in de Wsnp door betrokken partijen.

De hoofdvraag van het onderzoek luidt:

"Welke mogelijke effecten van de recente wetswijziging in de Wet schuldsanering natuurlijke personen (Wsnp) zijn reeds zichtbaar op de aansluiting op, doorstroom naar en de beleving van het Wsnp-traject van de betrokken partijen?"

Arrest Hoge Raad 20 december 2024

Op 20 december 2024 deed de Hoge Raad een prejudiciële uitspraak die verdere verheldering biedt over het startmoment van de termijn van 18 maanden, hoe het moment van eerste aflossing moet worden vastgesteld, aan welke verplichtingen de schuldenaar tijdens het minnelijk traject moet voldoen om aanspraak te kunnen maken op de termijnverkortung, en of een aflossing aan een beslaglegger tijdens het minnelijk traject als (moment van) eerste aflossing kan gelden.⁸ Deze uitspraak volgt op prejudiciële vragen van het Gerechtshof Den Haag.⁹

De beantwoording van de prejudiciële vragen vond plaats op het moment dat de dataverzameling van het onderhavige onderzoek grotendeels was afgerond. De respondenten waren ten tijde van hun deelname derhalve niet bekend met de prejudiciële uitspraak van de Hoge Raad. Een enkele keer deelden respondenten dat ze uitkeken naar de uitspraak. De onderzoeksopdracht ziet toe op het a) analyseren van cijfers over aansluiting en instroom en b) verzamelen en analyseren van kwalitatieve ervaringsdata van betrokken actoren. Nadere (jurisprudentie)analyse naar aanleiding van de prejudiciële uitspraak van de Hoge Raad is geen onderdeel van de onderzoeksopdracht.

⁷ Tweede Kamer (2024) *Kamerstukken II* 2023/24, 24515, nr. 753

⁸ HR 20 december 2024, ECLI:NL:HR:2024:1913, concl. A-G R.H. de Bock 22 mei 2024, ECLI:NL:PHR:2024:562, R.M. Wibier, 'Is kwijtschelding van problematische schulden een recht of een gunst', AA 2025, afl. 2, p 122-128 (AA20250122).

⁹ Gerechtshof Den Haag 22 december 2023, ECLI:NL:GHDHA:2023:2606.

1.3 Wat volgt

In Hoofdstuk 2 wordt nader ingegaan op de (achtergrond van de) wetswijziging. Hoofdstuk 3 presenteert de methoden van onderzoek. In hoofdstuk 4 en 5 wordt ingegaan op de resultaten van het onderzoek, deze hoofdstukken beschrijven de analyse van de empirische data. Hoofdstuk 6 presenteert de conclusie van het onderzoek.

2. Achtergrond van de wetswijziging

De wijzigingen in de Wet schuldsanering natuurlijke personen (Wsnp), die op 1 juli 2023 in werking zijn getreden, zijn het resultaat van een wetgevingsproces met consultaties, parlementaire behandeling en amendementen. De wijzigingen maken deel uit van de wijziging van de Faillissementswet ter verbetering van de doorstroom van de gemeentelijke schuldhulpverlening naar de wettelijke schuldsaneringsregeling natuurlijke personen.¹⁰

In onderstaande alinea's worden de vijf wijzigingen waartoe dit proces heeft geleid, nader toegelicht.

2.1 Verkorting goede trouw-toets van vijf naar drie jaar (artikel 288 lid 1 Fw)

De goede trouw-toets houdt in dat een schuldenaar in de periode voorafgaand aan het Wsnp-verzoek te goeder trouw moet zijn geweest bij het ontstaan en onbetaald laten van schulden. Dit betekent dat met goede en eerlijke bedoelingen geld is geleend of uitgegeven waarbij rekening is gehouden met alle rekeningen en uitgaven.¹¹ Tot 1 juli 2023 keek de rechter naar de vijf jaar voorafgaand aan het verzoek toelating tot de Wsnp. Sinds de wetswijziging is deze periode verkort naar drie jaar.¹²

De verkorting van de toetsingsperiode beoogt ervoor te zorgen dat schuldenaren niet onnodig in een minnelijk traject blijven zitten of zonder oplossing uit het minnelijk traject verdwijnen maar sneller doorstromen naar een Wsnp traject.¹³ Hoewel de goede trouw-toets is verkort naar drie jaar, blijft de uitsluitingstermijn van vijf jaar gelden voor personen die binnen die periode onherroepelijk strafrechtelijk zijn veroordeeld. Dit betekent dat een Wsnp-verzoek nog steeds kan worden afgewezen op basis van een recente strafrechtelijke veroordeling.¹⁴

2.2 Geen verplichte poging buitengerechtelijke schuldregeling (artikel 285 lid 1 sub f Fw)

Artikel 285 lid 1 sub f Faillissementswet stelt dat een "met redenen omklede verklaring gegeven dient te worden wanneer er geen reële mogelijkheden zijn om tot een buitengerechtelijke schuldregeling te komen".¹⁵ Ook na 1 juli 2023 dient deze verklaring te worden toegevoegd bij een Wsnp-verzoek maar in de wet is nu explicieter vastgelegd wat er onder "een overzicht van de pogingen tot een buitengerechtelijke regeling" wordt verstaan. De wettekst is op dit punt dus verduidelijkt en niet gewijzigd. Als aannemelijk is dat een buitengerechtelijke schuldregeling geen kans van slagen heeft,

¹⁰ Voor meer informatie, zie [Kamerstukken II 35915, nr. 31 | Overheid.nl > Officiële bekendmakingen](#)

¹¹ Bron: [Voorwaarde voor Wsnp: schulden 'te goeder trouw' - Rechtwijzer](#)

¹² Bron: [Ingrijpende wijzigingen Wsnp per 1 juli 2023 - Raad voor Rechtsbijstand Wsnp](#)

¹³ Tweede Kamer (2021) *Kamerstukken II 2021/22, 35915, nr. 3*

¹⁴ Bron: [Ingrijpende wijzigingen Wsnp per 1 juli 2023 - Raad voor Rechtsbijstand Wsnp](#)

¹⁵ Bron: <https://wetten.overheid.nl>

hoeft voor de afgifte van deze verklaring niet eerst een poging gedaan zijn om tot de buitengerechtelijke schuldregeling te komen.¹⁶

2.3 Het schrappen van de tienjaarstermijn (artikel 288 lid 2 Fw)

Tot 1 juli 2023 was opgenomen in artikel 288 lid 2 Faillissementswet dat het verzoek toelating tot de Wsnp afgewezen werd indien minder dan tien jaar voorafgaande aan de dag waarop het verzoek is ingediend, al een Wsnp traject van toepassing was geweest.¹⁷ Met ingang van 1 juli 2023 is de tienjaarstermijn geschrapt en geheel komen te vervallen.¹⁸ Dit betekent dat een eerdere deelname aan de Wsnp niet meer automatisch leidt tot uitsluiting van een nieuw verzoek binnen tien jaar. Daarmee beoogt de wetgever te voorkomen dat schrijnende situaties ontstaan bij mensen die opnieuw in de schulden raken buiten hun schuld.¹⁹

2.4 Halvering standaardduur Wsnp-traject van 36 naar 18 maanden (artikel 349a lid 1 Fw)

Voor 1 juli 2023 was de standaardduur van een Wsnp-traject 36 maanden (3 jaar). Per 1 juli 2023 is de standaardlooptijd van de Wsnp gehalveerd naar 18 maanden. In uitzonderlijke gevallen kan de rechtbank nog steeds besluiten tot verlenging van het traject, bijvoorbeeld wanneer de schuldenaar niet aan alle Wsnp-verplichtingen kan voldoen of als de schuldenaar toerekenbaar tekort is geschoten in de nakoming van de verplichtingen.²⁰ De verkorting is bedoeld om mensen met problematische schulden sneller perspectief te bieden op een schuldenvrije toekomst.²¹

2.5 Vervroegde ingangsdatum Wsnp-traject (artikel 349a lid 1 Fw)

Vóór 1 juli 2023 startte het Wsnp-traject op het moment dat de rechter de toepassing van de schuldsaneringsregeling uitsprak. Vanaf dat moment ging de looptijd van het traject in. Met de wijziging per 1 juli 2023 kan de ingangsdatum van de Wsnp al vóór de uitspraakdatum komen te liggen.²² Het moment van de eerste aflossing in het kader van de buitengerechtelijke schuldregeling kan gelden als ingangsdatum van de Wsnp mits er maximaal is afgelost ten behoeve van de gezamenlijke schuldeisers, de aflossing is berekend aan de hand van de Vtlb²³-calculator en de inspanningsplicht is nagekomen zoals dit gebeurt in de Wsnp.

¹⁶ Bron: [Ingrijpende wijzigingen Wsnp per 1 juli 2023 - Raad voor Rechtsbijstand Wsnp](#)

¹⁷ Bron: <https://wetten.overheid.nl>

¹⁸ Bron: [Ingrijpende wijzigingen Wsnp per 1 juli 2023 - Raad voor Rechtsbijstand Wsnp](#)

¹⁹ Bron: Tweede Kamer (2023). *Kamerstukken II 2022/23*, 35915, nr. 21

²⁰ Bron: Ingrijpende wijzigingen Wsnp per 1 juli 2023 - Raad voor Rechtsbijstand Wsnp

²¹ Bron: Tweede Kamer (2023). *Kamerstukken II 2022/23*, 35915, nr. 30

²² Bron: [Ingrijpende wijzigingen Wsnp per 1 juli 2023 - Raad voor Rechtsbijstand Wsnp](#)

²³ Vtlb: Vrij te laten bedrag

3. Methoden van onderzoek

3.1 Onderzoeksvragen en -aanpak

Bij aanvang van het onderzoek is informatie verzameld over de wetswijziging en hoe deze tot stand is gekomen. Vervolgens is een onderzoeksplan opgesteld met daarin de onderzoeksvragen. De onderzoeksvragen richten zich op de mogelijke effecten van de wetswijziging op de aansluiting op en doorstroom naar het Wsnp traject als ook de beleving van de betrokken partijen. Daarom is gekozen om zowel kwantitatief als kwalitatief onderzoek te verrichten.

De hoofdvraag van het onderzoek luidt:

"Welke mogelijke effecten van de recente wetswijziging in de Wet schuldsanering natuurlijke personen (Wsnp) zijn reeds zichtbaar op de aansluiting op, doorstroom naar en de beleving van het Wsnp-traject van de betrokken partijen?"

De hoofdvraag valt uiteen in onderstaande deelvragen:

- 1) Hoe hebben de cijfers zich ontwikkeld als gevolg van de wetswijziging in de Wsnp ten aanzien van de aansluiting en doorstroom in vergelijking met de periode ervoor?
- 2) Welke mogelijk aan de wetswijziging toe te schrijven effecten heeft de wetswijziging volgens de beleving van **schuldeisers** binnen het Wsnp-traject?
- 3) Welke mogelijk aan de wetswijziging toe te schrijven effecten heeft de wetswijziging volgens de beleving van **rechtspraak** binnen het Wsnp-traject?
- 4) Welke mogelijk aan de wetswijziging toe te schrijven effecten heeft de wetswijziging volgens de beleving van **schuldenaren** binnen het Wsnp-traject?
- 5) Welke mogelijk aan de wetswijziging toe te schrijven effecten heeft de wetswijziging volgens de beleving van **Wsnp-bewindvoerders** binnen het Wsnp-traject?
- 6) Welke mogelijk aan de wetswijziging toe te schrijven effecten heeft de wetswijziging volgens de beleving van **(gemeentelijke) schuldhulpverleners** van het Wsnp-traject?

Deelvraag 1 wordt onderzocht aan de hand van cijfers uit bestaande databronnen van de Raad voor de Rechtspraak en Bureau Wsnp. De andere deelvragen (deelvraag 2 tot en met 6) worden onderzocht door kwalitatieve data te verzamelen middels interviews en focusgroepen.

3.2 Dataverzameling en analyse

Cijfermatige data

Om antwoord te kunnen geven op de vraag hoe de cijfers over de aansluiting op en doorstroom naar de Wsnp zich hebben ontwikkeld als gevolg van de wetswijziging in vergelijking met de periode ervoor, zijn bestaande gegevens van de Raad voor de Rechtspraak (afdeling Insolventie) en Bureau Wsnp opgevraagd en geanalyseerd. Daarbij is de periode van 01-06-2020 tot en met 31-12-2024 gehanteerd. Dat betekent dat er tot drie jaar voor de wetswijziging is teruggekeken en anderhalf jaar

na de wetswijziging. Er is voor gekozen om drie jaar terug te kijken omdat de duur van een Wsnp-traject voorafgaand aan de wetswijziging drie jaar duurde. De meest recente cijfers lopen tot en met 31-12-2024, waardoor het mogelijk is een beeld te vormen tot anderhalf jaar na invoering van de wetswijziging; Deze cijfers kwamen in maart 2025 beschikbaar voor deze rapportage. De Wsnp-trajecten die sinds juli 2023 gestart zijn, duren anderhalf jaar wat betekent dat enkel de trajecten die direct na de invoering van de wetswijziging in juli 2023 gestart zijn op dit moment afgerond zijn, alsmede de trajecten die later zijn gestart, maar een verkorte duur hadden doordat een eerdere startdatum vanuit het minnelijke traject gehanteerd is.²⁴ Dit betekent dat de in dit onderzoek gepresenteerde resultaten en inzichten slechts een zeer beperkt beeld laten zien en het nog te vroeg is om hier conclusies aan te verbinden. De resultaten moeten gezien worden als een eerste indicatie van mogelijke effecten van de wetswijziging.

De cijfermatige resultaten in paragraaf 4.1 zijn gebaseerd op gegevens van Raad voor de Rechtspraak. De gegevens van de Raad voor de Rechtspraak zijn per halfjaar inzichtelijk gemaakt en afgerond op tientallen. Vanaf paragraaf 4.2 zijn de resultaten gebaseerd op gegevens van Bureau Wsnp. De instroomcijfers van Bureau Wsnp zijn gebaseerd op de publicaties van het Centraal Insolventieregister. De publicatie kan soms iets later zijn dan de datum van toelating. Om deze reden komen de aantallen toelating tot de Wsnp op (half)jaarbasis (uit de gegevens van de Raad voor de Rechtspraak) net niet helemaal overeen met zaken die instromen in de Wsnp. Het kan namelijk zo zijn dat de rechtbank eind december een toelating Wsnp heeft, die pas begin januari wordt gepubliceerd, waardoor deze toelating bij Bureau Wsnp in het volgende kalenderjaar meetelt. Het is belangrijk om hier rekening mee te houden bij eventuele vergelijking van de resultaten.

Kwalitatieve data

Naast bestaande cijfermatige data is ook kwalitatieve data verzameld onder de betrokken partijen. Om een goed beeld te krijgen van de eerste belevingen met de wetswijziging in het werkveld en de onderzoeksvragen hierover te beantwoorden, is ervoor gekozen om diverse doelgroepen te bevragen door het houden van interviews en focusgroepen. Er zijn tussen november 2024 en februari 2025 vijftien interviews afgenomen met vijf schuldenaren, twee schuldeisers, acht schuldhulpverleners en een gerechtsdeurwaarder. Daarnaast zijn vijf focusgroepen gehouden met vijf schuldeisers, twaalf gerechtssecretarissen en veertien bewindvoerders. In totaal hebben 47 respondenten deelgenomen aan deze interviews en focusgroepen.

De contactgegevens van de schuldeisers zijn verkregen via het Ministerie van Justitie en Veiligheid. De contactgegevens van de bewindvoerders en gerechtssecretarissen zijn verkregen via Bureau Wsnp. De contactgegevens van de schuldhulpverleners zijn deels verkregen via Bureau Wsnp en deels zijn deze gegevens door het Kenniscentrum opgezocht. De contactgegevens van de schuldenaren zijn verkregen via de bewindvoerders die deel hebben genomen aan dit onderzoek. Rechter-commissarissen zijn via Recofa uitgenodigd om deel te nemen aan het onderzoek, maar zij achtten dat in dit stadium niet opportuun. De belevingen van de rechtspraak zijn daarom beperkt tot die van gerechtssecretarissen.

De individuele interviews zijn ingezet om gedetailleerde en diepgaande informatie te verkrijgen over de belevingen van de verschillende onderzoeksgroepen met de uitwerking van de wetswijziging in de praktijk. Tijdens de interviews is ingegaan op de ervaringen met de verschillende onderdelen van

²⁴ Er zijn tevens enkele trajecten (n=6) die reeds zijn afgerond omdat de schulden zijn opgelost en betalingen zijn hervat gedurende het traject.

wetswijziging en de mogelijke effecten hiervan. Daarnaast is op verzoek van de opdrachtgever gevraagd naar eventuele wijzigingen in rol en werkzaamheden van de professionals als gevolg van de wetswijziging.

Focusgroepen zijn ingezet omdat ze als voordeel hebben dat het deelnemers aanmoedigt om met elkaar in dialoog te gaan. Daardoor is het mogelijk om complexe vraagstukken te verdiepen en om subtiele nuances en meningsverschillen tussen de betrokkenen te vinden. In de focusgroepen zijn dezelfde thema's aan bod gekomen als in de individuele interviews. Bij zowel de focusgroepen als de interviews is gebruik gemaakt van een semigestructureerde vragenlijst waardoor steeds dezelfde vragen gesteld zijn maar er ook mogelijkheid was tot doorvragen indien het antwoord van de respondent(en) daartoe uitnodigde.

De kwalitatieve gegevens die voortkomen uit deze interviews en focusgroepen zijn vervolgens geanalyseerd om patronen en thema's te identificeren die van belang zijn voor de evaluatie van de wetswijziging. Deze zijn geanalyseerd door antwoorden die hetzelfde thema of onderwerp betroffen in categorieën in te delen. Om de kwaliteit te waarborgen, is dit werk door twee onderzoekers, onafhankelijk van elkaar, gedaan en zijn de resultaten daarvan daarna besproken. Deze inzichten, gecombineerd met de resultaten van de kwantitatieve analyses vormen een beeld van de mogelijke eerste gevolgen van de wetswijziging op de aansluiting op en doorstroom naar de Wsnp en van de belevingen van de betrokken partijen.

4. Cijfermatige resultaten

In dit hoofdstuk staan cijfers weergegeven die betrekking hebben op de verzoeken toelating tot de Wsnp, de afwikkeling van deze verzoeken en de verzoeken tot dwangvoorzieningen (paragraaf 4.1), de toepassing van de Wsnp (paragraaf 4.2), de beëindigingen van de Wsnp (paragraaf 4.3) en de vergoedingen voor bewindvoerders (paragraaf 4.4). Daar waar mogelijk is een vergelijking gemaakt tussen 3 jaar voor de wetswijziging en 1,5 jaar sinds de wetswijziging. Het hoofdstuk sluit af met een conclusie in paragraaf 4.5.

Op dit moment is het, zoals in de inleiding beschreven, nog te vroeg voor een volwassen effectmeting. Daarnaast is het lastig om de specifieke effecten van de individuele wijzigingen uit elkaar te houden, omdat soms verschillende wijzigingen effect hebben op dezelfde aspecten. De resultaten zoals in dit hoofdstuk weergegeven, schetsen daarom slechts een eerste indicatie van mogelijke effecten van de wetswijziging op de aansluiting en doorstroom naar de Wsnp. De gegevens worden veelal per halfjaar gepresenteerd, zodat eventuele effecten van de wetswijziging die toch al zichtbaar zijn, duidelijk naar voren kunnen komen.

4.1 Verzoeken toelating tot de Wsnp

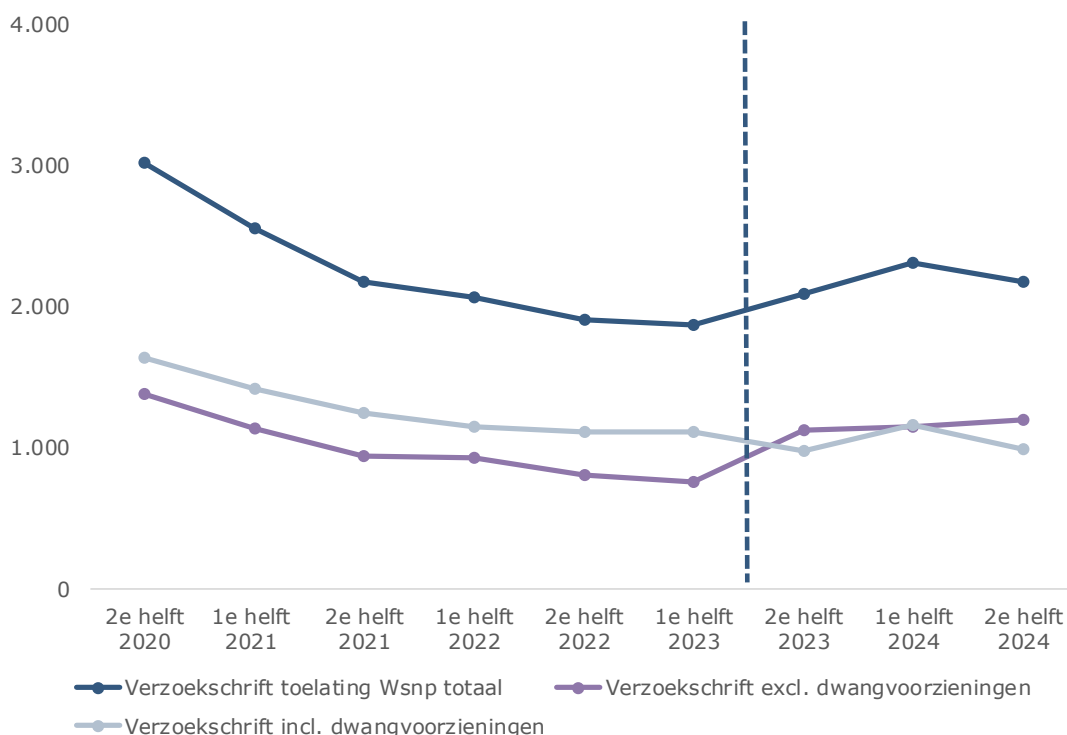
Deze paragraaf geeft inzicht in het aantal verzoeken tot toelating tot de Wsnp dat is binnengekomen bij de rechtbanken en licht deze toe. Ook geeft het de afwikkeling van de verzoeken weer en de cijfers met betrekking tot de dwangvoorzieningen.

4.1.1 Aantal verzoeken toelating tot de Wsnp

Het verzoekschrift toelating tot de Wsnp wordt pro forma ingediend als het gepaard gaat met een verzoek voor (één van) de dwangvoorzieningen, te weten een moratorium, dwangakkoord of een voorlopige voorziening. In Figuur 4.1 zijn de pro forma verzoeken weergegeven als een grijze lijn. Samen met de verzoeken zonder dwangvoorziening (de paarse lijn) tellen deze op tot het totaal aantal toelatingen (de donkerblauwe lijn). In de figuur is te zien dat er sinds de wetswijziging een stijging (absoluut +243, relatief +12%) is in het aantal verzoeken toelating tot de Wsnp ten opzichte van de laatste 1,5 jaar voor de wetswijziging.²⁵

²⁵ Hierbij kiezen we ervoor om een gelijk durende periode te hanteren voor en na de wetswijziging om deze cijfers te interpreteren. Gezien de langjarige dalende trend die daaraan voorafgaat, laten we de eerdere jaren buiten beschouwing.

Figuur 4.1: Verzoeken toelating tot de Wsnp per half jaar

Bron: Raad voor de Rechtspraak

In de eerste helft van 2023 is het aantal ingediende toelatingsverzoeken Wsnp op het laagste punt in jaren, zo is zichtbaar in figuur 4.1. Naast de al langer zichtbare neerwaartse trend²⁶, is het aannemelijk dat burgers in samenspraak met hun schuldhulpverlener, hun toelatingsverzoek aanhielden totdat de wetswijziging in werking was getreden. Dit zodat hun Wsnp-traject 18 maanden zou duren in plaats van 36 maanden. Sinds de wetswijziging is het aantal ingediende verzoekschriften toegenomen. In het laatste halfjaar van 2024 is er wel weer een lichte daling zichtbaar ten opzichte van de twee halve jaren ervoor. In het laatste halfjaar van 2024 hebben 2.180 natuurlijke personen een verzoekschrift ingediend om toegelaten te worden tot de Wsnp (inclusief pro forma verzoeken). In heel 2024 was dit aantal 4.490.

De verzoeken toelating tot de Wsnp per rechtbank zijn uitgesplitst per half jaar sinds de tweede helft van 2020 en weergegeven in Bijlage 1, tabel 1. Hierin is te zien dat bij de meeste rechtbanken een stijging te zien is in het aantal verzoeken sinds de wetswijziging, maar niet bij allemaal. Zo is te zien dat het aantal verzoeken per rechtbank in de tweede helft van 2024 varieert van 70 (in Limburg) tot 410 (in Rotterdam), wat uiteraard een relatie heeft met het aantal inwoners in de bijbehorende arrondissementen.

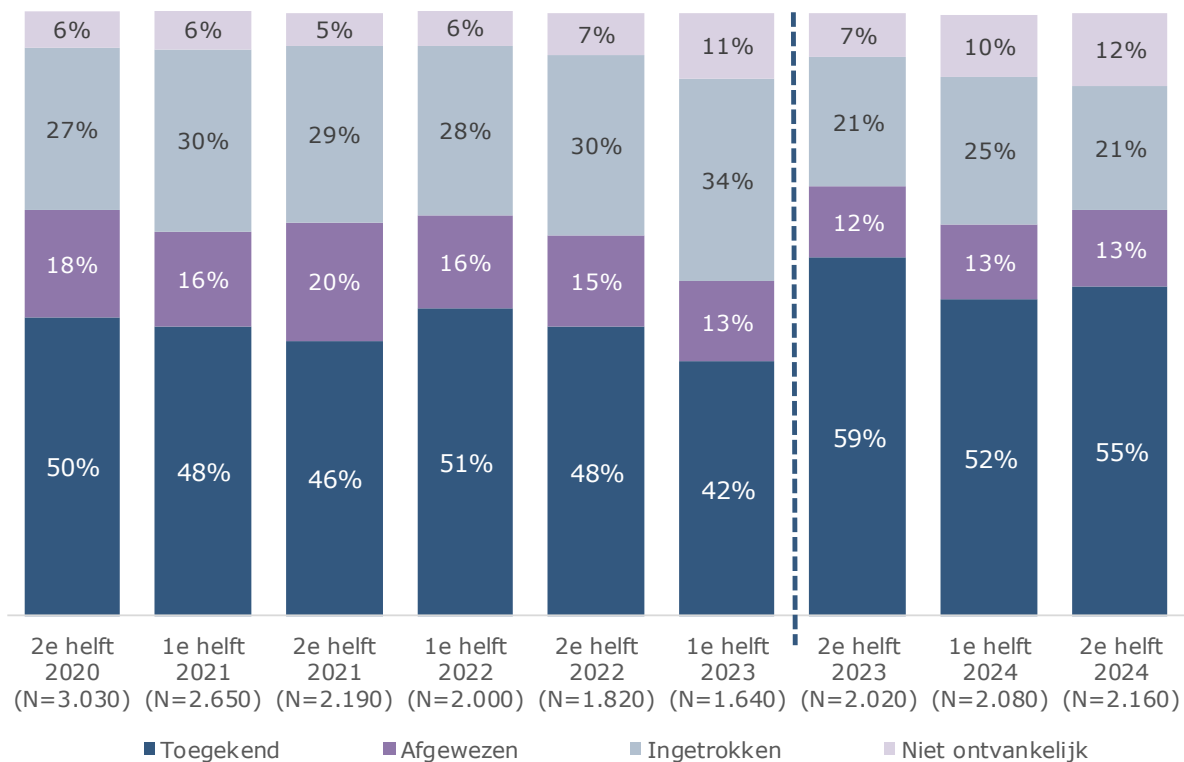
Samenvattend kan gezegd worden dat er sinds de wetswijziging landelijk sprake is van een (lichte) stijging van het totaal aantal verzoeken toelating tot de Wsnp, hoewel deze stijging niet bij elke rechtbank zichtbaar is.

²⁶ Deze neerwaartse trend is reeds in 2012 ingezet. Omdat in deze rapportage cijfers vanaf 2020 worden weergegeven, is niet de reeds langer zichtbare neerwaartse trend duidelijk; daarvoor wordt verwezen naar Sanders & Nickel (2023).

4.1.2 Afwikkeling toelatingsverzoeken

Deze subparagraaf beschrijft hoe de toelatingsverzoeken door rechtbanken zijn afgewikkeld in de afgelopen jaren. Verzoeken toelating tot de Wsnp die bij rechtbanken binnenkomen, kunnen worden toegekend, afgewezen, ingetrokken of niet-ontvankelijk verklaard.

Figuur 4.2: Afwikkeling verzoeken Wsnp per half jaar

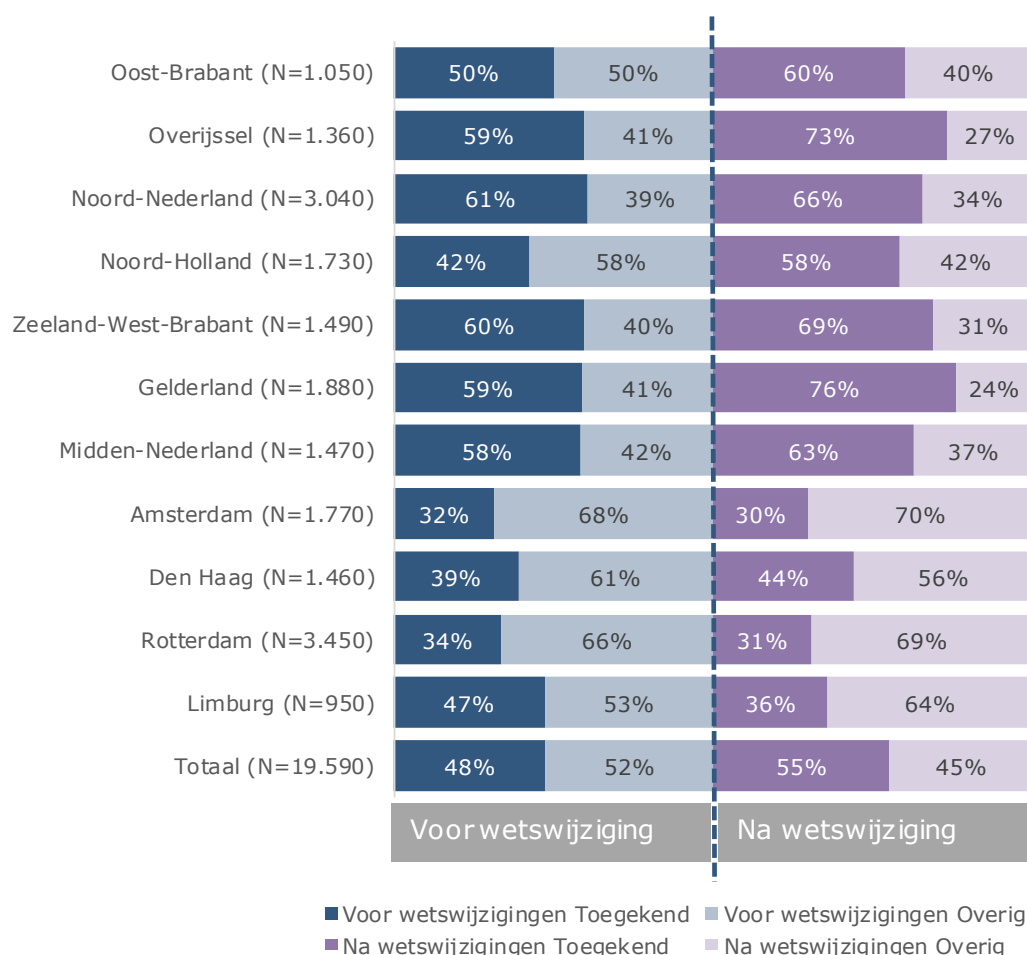

Bron: Raad voor de Rechtspraak

In figuur 4.2 is te zien dat er sinds de wetswijziging halverwege 2023 een stijging is van het aandeel toegekende verzoeken toelating tot de Wsnp (dit aandeel betrof gemiddeld 47% over de 1,5 jaar voor de wetswijziging en betrof 55% over de periode na de wetswijziging). Het aandeel ingetrokken verzoeken is juist afgenomen sinds de tweede helft van 2023. In het tweede halfjaar van 2024, de laatste periode waarover cijfers beschikbaar zijn, zijn 2.160 toelatingsverzoeken afgewikkeld. Hiervan zijn 1.180 verzoeken toegekend (55%).

Figuur 4.3 geeft per arrondissement weer wat het percentage toegekende verzoeken Wsnp is over de periode voor- en na de wetswijziging. De overige drie afwikkelingen (afwijzingen, intrekkingen en niet-ontvankelijk verklaringen) zijn hier weergegeven in de categorie 'overig'.

Figuur 4.3: Percentage toegekende verzoeken Wsnp over de periode voor- en na de wetswijziging, uitgesplitst naar arrondissement²⁷

Bron: Raad voor de Rechtspraak

In figuur 4.3 is te zien dat er een grote variatie is in het percentage toegekende Wsnp-verzoeken per rechtbank. Zowel voor als na de wetswijziging ligt het aandeel toegekende verzoeken laag in de arrondissementen Amsterdam en Rotterdam en ligt het hoog in Overijssel en Gelderland. Het verschil tussen voor en na de wetswijzigingen is met name groot bij Overijssel (toename van 14%), Noord-Holland (toename van 16%) en Gelderland (toename van 17%). In Limburg is het aandeel toekenningen juist afgenomen sinds de wetswijziging, met 11%. Bij het interpreteren van deze resultaten is het belangrijk rekening te houden met het feit dat het aantal Wsnp-verzoeken sterk differentieert tussen rechtbanken (zie Bijlage 1 tabel 1).

²⁷ De N achter iedere rechtbank betreft het totaal aantal verzoeken per arrondissement over de gehele periode, dus zowel voor als na de wetswijziging. Dit totaal aantal verzoeken per arrondissement is tot stand gekomen door het aantal verzoeken per halfjaar bij elkaar op te tellen. Doordat het aantal verzoeken per halfjaar een afgerond getal betreft, wijkt het totaal per arrondissement soms iets af van het daadwerkelijke aantal.

Samenvattend kan gezegd worden dat er sinds de wetswijziging landelijk een (lichte) stijging is van het aandeel toegekende verzoeken toelating tot de Wsnp, hoewel er een grote variatie tussen de rechtbanken zichtbaar is. In de meeste arrondissementen is een (lichte) stijging te zien en in enkele arrondissementen een lichte daling van het aandeel toegekende verzoeken toelating tot de Wsnp.

4.1.3 Dwangvoorzieningen

Een manier om in het Wsnp-traject terecht te komen is via een dwangvoorziening. Er is niet direct reden om aan te nemen dat de wetswijziging invloed heeft op het aantal dwangvoorzieningen. Fluctuaties hierin kunnen meerdere oorzaken hebben. Voor de volledigheid worden hier wel cijfers weergegeven die betrekking hebben op de dwangvoorzieningen.

Hieronder worden cijfers weergegeven van de drie voorzieningen die het minnelijk traject en de aanloop naar de Wsnp versterken. Het gaat om:

- Dwangakkoord²⁸: de schuldenaar kan bij zijn verzoekschrift tot toelating tot de Wsnp de rechtbank vragen één of meer schuldeisers die weigeren mee te werken aan een minnelijke regeling, te bevelen alsnog mee te werken aan een minnelijk akkoord.
- Moratorium²⁹: de rechtbank kan voor de duur van maximaal zes maanden een voorlopige voorziening toekennen om een (aantal) bedreigende situatie(s)³⁰ af te wenden, met als doel alsnog tot een minnelijk akkoord te komen.
- Voorlopige voorziening³¹: de rechtbank kan de voorlopige voorziening toekennen bij spoedeisende zaken³², om zo tijd te winnen voor het behandelen van een verzoekschrift tot toelating tot de Wsnp.

In figuur 4.4 is het aantal verzoeken tot een dwangvoorziening weergegeven. In 2024 werden in totaal 2.150 verzoekschriften voor één van de drie voorzieningen bij de rechtbanken ingediend: 1.270 dwangakkoorden, 710 moratoria en 170 voorlopige voorzieningen.

²⁸ Zoals bedoeld in art. 287b Faillissementswet.

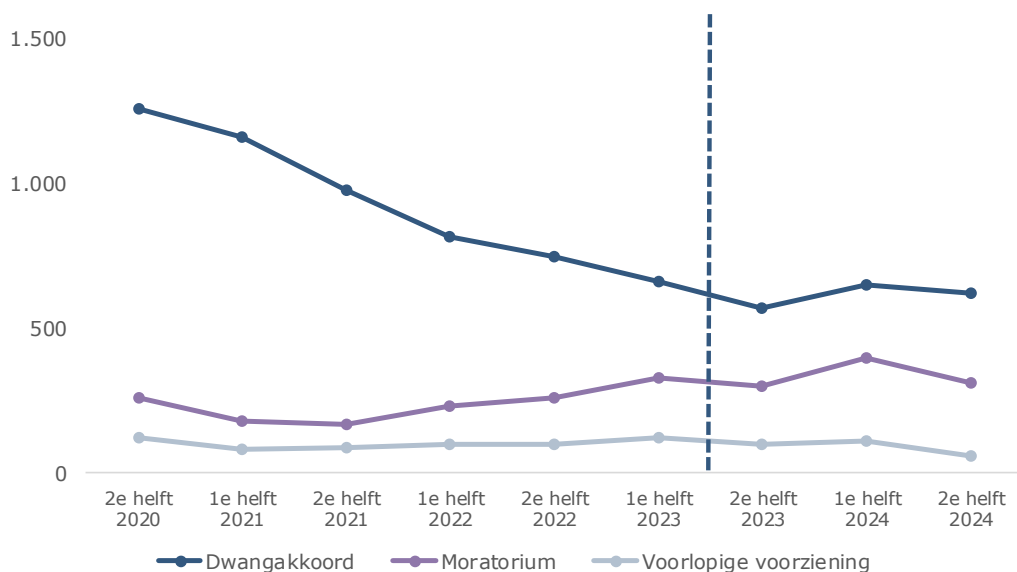
²⁹ Zoals bedoeld in art. 287a Faillissementswet.

³⁰ Gedwongen woningontruiming, beëindiging van de levering van gas, elektra of water, opzegging/ontbinding van de zorgverzekering.

³¹ Zoals bedoeld in art. 287 lid 4 Faillissementswet.

³² Zoals opzegging/ontbinding huurovereenkomst, ontruiming woonruimte, beëindiging van de levering van gas, elektra of water, beslag op loon, uitkering of goederen, verbod op (voorgenomen) gijzeling, enzovoorts.

Figuur 4.4: Aantal verzoeken tot een dwangvoorziening per half jaar, van half 2020 tot en met 2024

Bron: Raad voor de Rechtspraak

Het aantal ingediende verzoeken tot een dwangakkoord is in de periode voor de wetswijziging en net daarna (tot en met de tweede helft van 2023) afgenomen. Sinds de tweede helft van 2023 is dit aantal enigszins gestegen en sindsdien is het vrij stabiel gebleven.

Het aantal ingediende verzoeken tot een moratorium vertoont een stijgende trend vanaf 2021 tot de eerste helft van 2024, waarna het in de tweede helft van 2024 weer iets daalt. Het aantal moratoria lijkt iets gestegen te zijn sinds de wetswijziging.

Het aantal ingediende verzoeken tot een voorlopige voorziening bij spoedeisende zaken blijft stabiel gedurende de jaren. Alleen in het laatste half jaar van 2024 lijkt een lichte daling plaats te vinden.

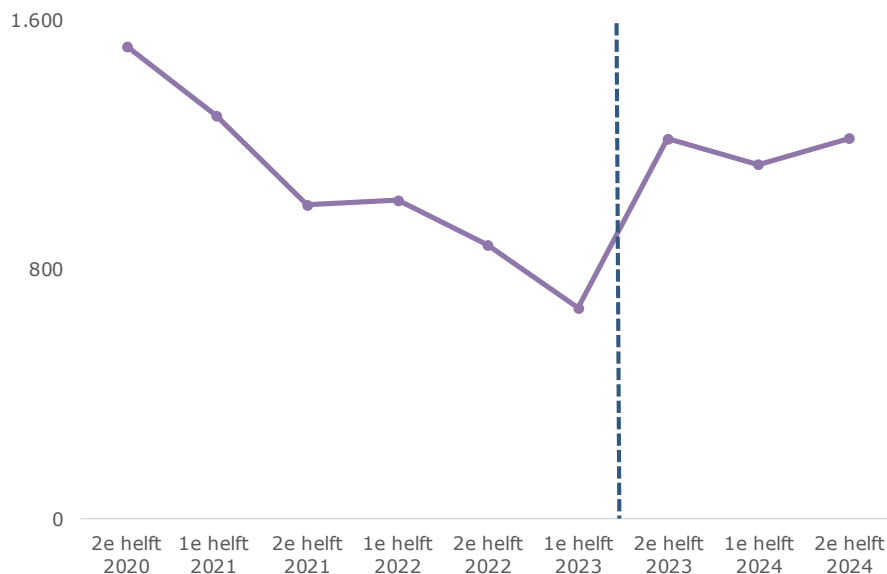
Zoals reeds vermeld, is er niet direct reden om aan te nemen dat de wetswijziging invloed heeft op het aantal dwangvoorzieningen.

4.2 Toepassing van de Wsnp

Deze paragraaf geeft inzicht in het aantal toepassingen³³ van de Wsnp, zowel landelijk als per arrondissement. In onderstaande figuur is het aantal toepassingen van de Wsnp weergegeven per half jaar.

³³ In de cijfers van de Raad voor de Rechtspraak wordt gesproken over *toekenning* wanneer het een rechterlijke uitspraak betreft op een verzoek. In deze paragraaf wordt gesproken over *toepassing* omdat dit de praktische uitvoering van die uitspraak is.

Figuur 4.5: Aantal toepassingen van de Wsnp per half jaar, sinds de tweede helft van 2020

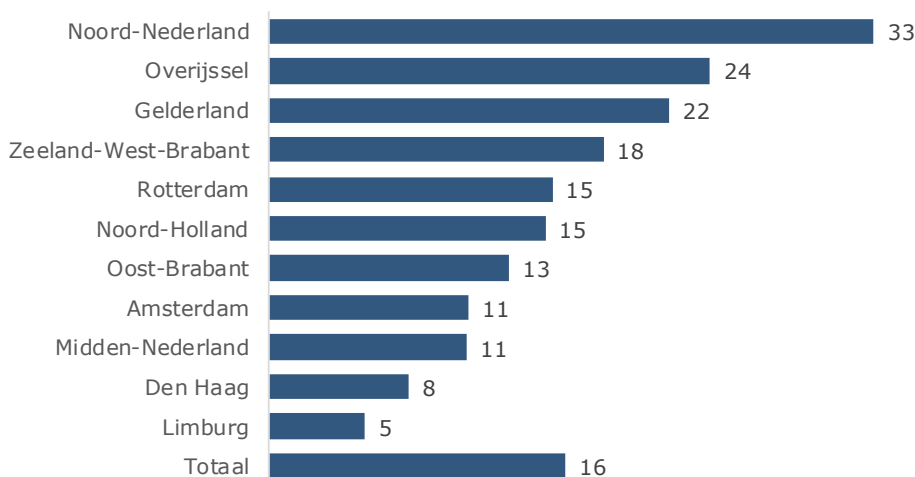
Bron: Bureau Wsnp

In 2024 zijn door de rechter in totaal 2.355 Wsnp-zaken uitgesproken. Sinds de wetswijziging is een stijging zichtbaar van het aantal toepassingen van de Wsnp. Voor het eerst in elf jaar is het aantal toepassingen van de Wsnp *niet* afgenomen.³⁴ Het aantal toepassingen van de Wsnp is met name in de tweede helft van 2023 aanzienlijk gestegen ten opzichte van de eerste helft van dat jaar, toen het juist op het laagste punt was. Deze trend volgt, logischerwijs, de trend van de verzoeken die bij de rechtbanken zijn binnengekomen in paragraaf 4.1.1. Het is aannemelijk dat toelatingsverzoeken zijn aangehouden totdat de wetswijziging in werking was getreden. Het is dus logisch dat daarmee ook het aantal toelatingsen een piek laat zien vlak na de wetswijziging.

In onderstaande figuur is het aantal toelatingsen per rechtbank weergegeven, gecorrigeerd voor het inwoneraantal per arrondissement. Daarin is te zien dat er een grote variatie is van het aantal toelatingsen per 100.000 inwoners per arrondissement.

³⁴ Sanders & Nickel (2023). In dit rapport zijn cijfers weergegeven vanaf halverwege 2020. Eerdere cijfers zijn weergegeven in de Monitor Wsnp, te vinden op: [Monitor Wsnp - Raad voor Rechtsbijstand Wsnp](#).

Figuur 4.6 Aantal toelatingen Wsnp per 100.000 inwoners per arrondissement voor 2024

In figuur 4.6 is te zien dat in Noord-Nederland veruit de meeste mensen worden toegelaten tot de Wsnp, namelijk 33 per 100.000 inwoners. In Limburg en Den Haag worden de minste mensen toegelaten tot de Wsnp, namelijk respectievelijk 5 en 8 per 100.000 inwoners.

Het aantal zaken in hoger beroep (inzake weigering toepassing) is in deze rapportage niet opgenomen. Er is geen duidelijke reden om aan te nemen dat de wetswijziging effect heeft op het aantal hoger beroepen en het aantal was in de periode van wetswijziging zo laag dat wijzigingen hierin lastig te duiden zijn.³⁵

Samenvattend kan gezegd worden dat het aantal toepassingen van de Wsnp sinds de wetswijziging een stijging laat zien. Ook dit aantal laat een grote variatie tussen rechtbanken zien.

4.3 Beëindiging van Wsnp-zaken

Deze paragraaf geeft weer hoe Wsnp-trajecten door de jaren heen eindigen. Beëindigde zaken zijn zaken met een gepubliceerde beëindigingsdatum die financieel afgehandeld zijn.³⁶

In de drie jaar voorafgaand aan de wetswijziging zijn 4.379 Wsnp-trajecten beëindigd, waarvan 88% positief. Onder positieve beëindigingen wordt bijvoorbeeld verstaan dat betalingen zijn hervat, dat er een schone lei is verleend of dat alle vorderingen zijn voldaan. In totaal eindigden in de drie jaar voorafgaand aan de wetswijziging 506 Wsnp-trajecten negatief, ofwel in een faillissement ofwel in een beëindiging zonder schone lei. Dat is slechts 12% van het aantal beëindigingen.

Sinds de wetswijziging zijn 489 Wsnp-trajecten beëindigd, waarvan 81% met een schone lei of anderszins positief (zoals beschreven in bovenstaande alinea). In totaal eindigde 19% van de Wsnp-trajecten negatief, ofwel in een faillissement ofwel in een beëindiging zonder schone lei.

Vóór de wetswijziging was er dus sprake van 88% van de trajecten dat positief beëindigd werd en na de wetswijziging ligt dit percentage op 81%. Het is echter nog te vroeg om hier harde conclusies aan

³⁵ Voor cijfers over het aantal hoger beroepen wordt verwezen naar de Monitor Wsnp op de website van Bureau Wsnp.

³⁶ De financiële afhandeling houdt in dat de gespaarde middelen uit het Wsnp-traject verdeeld worden onder de schuldeisers, nadat aan de schuldenaar de schone lei is toegekend.

te verbinden. De periode sinds de wetswijziging is namelijk dusdanig kort dat er nog te weinig zaken beëindigd zijn om een betrouwbaar beeld te krijgen van het aandeel negatief en positief beëindigde zaken. Ook speelt hier een selectie effect: Zaken met een positieve beëindiging hebben mogelijk een langere looptijd dan zaken met een negatieve beëindiging (bijvoorbeeld door de tussentijds beëindigde zaken). De verhouding tussen zaken met een positieve- en een negatieve beëindiging is daarom voor de periode na de wetswijziging nog niet op een betrouwbare manier in kaart te brengen.

4.4 Vergoedingen voor bewindvoerders

De vergoeding voor de bewindvoerder wordt in eerste instantie uit de boedel³⁷ betaald. Een Wsnp-zaak en een boedel hebben betrekking op één schuldenaar. Een boedel kan ook uit twee zaken bestaan, namelijk de zaak van de schuldenaar en de zaak van de persoon met wie de schuldenaar in algehele gemeenschap van goederen is gehuwd of een geregistreerd partnerschap heeft afgesloten en die tevens is toegelaten tot de wettelijke schuldsanering. In dit laatste geval is er sprake van een dubbele zaak of boedel. De vergoeding voor het werk van de bewindvoerder is hoger voor een dubbele boedel dan voor een enkele boedel.

Als er onvoldoende is gespaard in de boedel om deze vergoeding te kunnen betalen, wordt door Bureau Wsnp een subsidie verstrekt aan de bewindvoerder. Het aantal subsidieverzoeken is daarmee indicatief voor de mate waarin vergoedingen voor bewindvoerders betaald kunnen worden uit de boedel. Echter, de hoogte van de vergoeding voor bewindvoerders is sinds de wetswijziging aangepast omdat door de verkorting van het Wsnp-traject gelijkwaardige werkzaamheden van een Wsnp-bewindvoerder worden verwacht in een kortere periode.³⁸

In tabel 4.1 staat weergegeven hoeveel subsidieverzoeken er zijn binnengekomen en hoe hoog de gemiddelde subsidiebedragen zijn. Hoe hoger het uitgekeerde subsidiebedrag, hoe minder van de vergoeding uit de boedel(s) betaald kon worden.

Tabel 4.1 Aantal financieel afgehandelde boedels, aandeel met subsidieverzoek en het gemiddelde subsidiebedrag en -vergoeding, voor en na de wetswijziging

Jaar	Enkele boedel		Dubbele boedel	
	Voor wetswijziging	Na wetswijziging	Voor wetswijziging	Na wetswijziging
Financieel afgehandelde boedels	3.230	299	418	21
% subsidieverzoeken	38%	54%	24%	33%
Gemiddeld subsidiebedrag	€2.081	€1.690	€2.606	€2.508

³⁷ De boedelrekening is bestemd voor afwikkeling van een specifiek faillissement en mag door de curator of bewindvoerder alleen daarvoor worden gebruikt.

³⁸ Het Besluit wijziging vergoeding bewindvoerder schuldsanering beoogt de vergoedingssystematiek beter aan te laten aansluiten door het looptijdonafhankelijke deel van de vergoeding van Wsnp-bewindvoerders (LOB) te verhogen. Bron: Nota van Toelichting. Besluit wijziging vergoeding bewindvoerder schuldsanering.

Gemiddelde vergoeding	€3.250	€3.801	€4.305	€5.483
------------------------------	--------	--------	--------	--------

Bron: Bureau Wsnp

De tabel laat zien dat het aandeel financieel afgehandelde enkele boedels waarbij een subsidieverzoek is gedaan na de wetswijziging hoger ligt (54%) dan voor de wetswijziging (38%). Bij de dubbele boedels zien we dit verschil ook, maar hier is het verschil minder groot (33% t.o.v. 24%; het percentage van 33% is overigens gebaseerd op een zeer kleine groep). De verschillen zijn logisch te verklaren. Na de wetswijziging is het bedrag dat gespaard kan worden gedurende het Wsnp-traject lager, omdat het traject van kortere duur is. Hierdoor is de kans dat er een subsidieverzoek nodig is om de Wsnp-bewindvoerder te kunnen betalen groter.

Aan de andere kant speelt ook mee dat de vergoeding voor de Wsnp-bewindvoerder sinds de wetswijziging verhoogd is, wat ook te zien is aan de gemiddelde vergoedingsbedragen. Dit maakt de noodzaak voor een subsidieverzoek sinds de wetswijziging ook groter. Ten slotte geven de op dit moment al afgehechte boedels sinds de wetswijziging waarschijnlijk nog geen representatief beeld, omdat de periode sinds de wetswijziging daar nog te kort voor is en het met name de 'makkelijkere' boedels zullen zijn die al zijn afgerond. Met inachtneming van deze zaken is het dan ook lastig te zeggen of deze resultaten effecten van de wetswijziging weergeven.

4.5 Samenvatting cijfermatige analyse

Dit hoofdstuk beantwoordde de deelvraag: Hoe hebben de statistieken zich ontwikkeld als gevolg van de wetswijziging in de Wsnp ten aanzien van de aansluiting en doorstroom in vergelijking met de periode ervoor?

Uit de cijfers in dit hoofdstuk blijkt dat het aantal verzoeken toelating tot de Wsnp sinds de wetswijziging op landelijk niveau is toegenomen, alsmede het aantal toelatingen tot de Wsnp. Voor het eerst sinds 11 jaar was er geen sprake van een afname. Daarmee lijkt de meerjarige dalende trend gekeerd. Er is overigens geen sprake van een sterke stijging in het aantal verzoeken en toelatingen, maar slechts van een lichte stijging ten opzichte van de periode voor de wetswijziging. De in- en doorstroom naar de Wsnp lijkt dus enigszins verbeterd sinds de wetswijziging. De wetswijziging heeft daar mogelijk aan bijgedragen maar het is, op dit moment, te vroeg om te kunnen concluderen dat dit effect volledig aan de wetswijziging toe te wijzen is of dat andere (rand)zaken ook van invloed zijn.

5. Belevingen van de wetswijziging

In dit hoofdstuk staat weergegeven wat de belevingen zijn van betrokkenen in het proces met de wetswijziging. Deze belevingen zijn opgehaald door met schuldeisers, schuldenaren, bewindvoerders, schuldhulpverleners en gerechtssecretarissen te spreken in interviews en focusgroepen. Onderstaande resultaten zijn enkel een weergave van de belevingen van de 47 respondenten van dit onderzoek en geen weergave van de belevingen van de gehele beroepsgroepen.

Bij veel vragen geven de respondenten aan dat het nog te vroeg is om duidelijke effecten van de wetswijziging waar te nemen. De belevingen die respondenten met ons delen zijn slechts eerste ervaringen en verwachtingen van de respondenten.

Paragraaf 5.1 tot en met 5.5 beschrijven de belevingen van de halvering van de standaardduur (5.1), de afschaffing van de verplichting tot het doorlopen van het minnelijk traject (5.2), de verkorting van de goede trouw-toets (5.3), het afschaffen van de tienjaarstermijn (5.4) en de eerdere ingangsdatum (5.5). Vervolgens wordt ingegaan op de verandering van rol en werkzaamheden van de verschillende professionals in paragraaf 5.6. Ten slotte wordt een tweetal algemene bevindingen beschreven in paragraaf 5.7 en eindigt dit hoofdstuk met een conclusie in paragraaf 5.8.

5.1 Halvering standaardduur Wsnp-traject van 36 naar 18 maanden

Respondenten reageren deels positief en deels kritisch op de halvering van de standaardduur van het Wsnp-traject. Bewindvoerders zien dat schuldenaren blij zijn met de halvering omdat 18 maanden beter te overzien is dan 36 maanden en het beter vol te houden is. Dit komt de motivatie van de schuldenaar volgens hen ten goede. Schuldhulpverleners bevestigen dit beeld. De verkorting zorgt er volgens hen ook voor dat schuldenaren sneller akkoord gaan met een Wsnp-traject daar waar voorheen vaker weerstand aanwezig was.

Bewindvoerders en schuldhulpverleners plaatsen echter ook kritische kanttekeningen. De financiële uitdeling aan het einde van het Wsnp-traject is door de kortere looptijd, en dus kortere tijd om te sparen voor de boedel, lager waardoor crediteuren minder geld terugkrijgen, volgens hen. Een drietal schuldeisers sluit zich hierbij aan. Zij geven aan dat het hoogst haalbare voor schuldeisers door deze wijziging niet gehaald wordt. Met name de kleine schuldeisers zijn hier de dupe van volgens één van de schuldeisers: „Vooral bij mkb'ers komt dit hard aan. Je hoeft maar een paar gevallen te hebben waar je moet afboeken en dan komen ze zelf in de problemen.”

Daarnaast zorgt de korte termijn van het traject ervoor dat bewindvoerders de werkzaamheden in kortere tijd uit moeten voeren waardoor de werkdruk toeneemt. Het neemt tijd in beslag om het dossier op orde te krijgen en een deel van de boedel is in anderhalf jaar nog niet volledig inzichtelijk, zeggen ze. Bewindvoerders en schuldhulpverleners geven aan minder zicht te hebben op de schuldensituatie van de schuldenaar. Bovendien moeten terugvorderingen van toeslagen in de boedel worden opgenomen maar deze zijn nog niet altijd bekend wanneer het traject na 18 maanden afloopt.

Dit kan leiden tot correcties achteraf, die meestal negatief uitpakken voor de schuldenaar omdat hij alsnog een vordering van de Belastingdienst moet betalen.

Een ander gevolg van de halvering is dat het Wsnp-traject dat schuldenaren doorlopen daardoor strenger is dan voorheen. Bewindvoerders geven aan dat het Wsnp-traject van drie jaar nog de mogelijkheid gaf voor de bewindvoerder om bij te sturen als het mis dreigde te gaan. Nu het traject nog maar anderhalf jaar duurt, wordt ieder 'foutje' eigenlijk meteen bestraft. Eén van de bewindvoerders noemt als voorbeeld iemand die twee maanden niet solliciteert. Voorheen zou de bewindvoerder de schuldenaar er in zo'n situatie op wijzen dat er gesolliciteerd moet worden en zou die bijsturing ervoor zorgen dat aan het einde van het Wsnp-traject voldaan is aan de voorwaarden voor een schone lei. Nu kan zoiets er direct toe leiden dat het niet meer lukt om tot die schone lei te komen.

Daarnaast vragen bewindvoerders en schuldhulpverleners zich af of schuldenaren nog wel genoeg kunnen leren in een traject van anderhalf jaar. De termijn is erg kort; het is volgens hen te kort om een gedragsverandering te laten plaatsvinden. Gerechtssecretarissen sluiten zich hierbij aan en vinden 18 maanden te kort voor schuldenaren om hun leven duurzaam op orde te krijgen. Een secretaris zegt hierover: "De Wsnp geeft ook een stuk opvoeding waarbij mensen de mogelijkheid hebben om hun leven echt weer op de rails te krijgen. Dat lukt niet in 18 maanden of nog korter wanneer de ingangsdatum vervroegd is." Een schuldhulpverlener benadrukt hierbij het belang van nazorg om te voorkomen dat schuldenaren weer terugvallen in nieuwe schulden. Schuldeisers beamen dat het leereffect verdwenen is en benadrukken ook het belang van goede nazorg.

Schuldenaren zeggen blij te zijn met de halvering van de duur van het Wsnp-traject omdat het traject als zwaar wordt ervaren. Het traject is beter te overzien door de halvering wat bijdraagt aan het voorkomen van een uitzichtloze situatie. De halvering van het Wsnp-traject verhoogt ook de bereidheid van schuldenaren om er aan te beginnen en werkt dus drempelverlagend. Een schuldenaar licht toe:

Door corona heb ik veel problemen gekregen en daar moet je nu voor boeten, dat is heel jammer. En dan zou er nog drie jaar bijkomen. Ik ben zo blij dat het achttien maanden is. Nu kan ik mijn leven weer oppakken en kijken naar de toekomst. (schuldenaar)

5.2 Geen verplichte poging buitengerechtelijke schuldregeling

De belevingen van het loslaten van de verplichting tot het minnelijk traject zijn overwegend positief. Bewindvoerders geven aan het heel positief te vinden dat mensen sneller door kunnen stromen naar de Wsnp wanneer duidelijk is dat een minnelijk traject niet zinvol is. Naast tijdsbesparing geven bewindvoerders aan dat deze wijziging zorgt voor een betere doorstroom en er dus meer schuldenaren tot de Wsnp toetreden. "Nu worden meer mensen doorgezet naar de Wsnp dan voor de wetswijziging. Eerder was het echt strenger," licht een bewindvoerder toe. Dit beeld wordt bevestigd door schuldhulpverleners. Daarbij wordt door een aantal bewindvoerders wel de kanttekening geplaatst dat niet elke rechtbank hier even gemakkelijk in mee gaat en het loslaten van de verplichting tot het minnelijk traject niet honoreert. Dit blijkt ook uit de gesprekken met de gerechtssecretarissen en schuldhulpverleners.

Schuldeisers geven te kennen geen ervaring te hebben met deze wijziging. Zij geven aan minder belang te hechten aan het proces en welk traject doorlopen wordt maar leggen meer nadruk op het belang van preventie, vroeg signalering en nazorg om te voorkomen dat (opnieuw) schulden gemaakt

worden en een minnelijk traject of Wsnp nodig is. Schuldenaren lijken niet goed op de hoogte van deze wijziging.

5.3 Verkorting goede trouw-toets van vijf naar drie jaar

De verkorting van de goede trouw-toets van vijf naar drie jaar zorgt voor wisselende reacties van de respondenten. Bewindvoerders geven aan dat ze van deze wetswijziging weinig effect merken. Vóór de wetswijziging kon er namelijk ook al afgeweken worden van de vijf jaar middels een beroep op de hardheidsclausule. Hierdoor konden schuldenaren toch worden toegelaten tot de Wsnp als voldoende aannemelijk was dat de schuldenaar de omstandigheden die bepalend zijn geweest voor het ontstaan van de schulden onder controle had gekregen. Doordat deze clausule al voor de wetswijziging gebruikt kon worden, heerst de vraag hoeveel nut de verkorting van de goede trouw-toets heeft. Tegelijk wordt door een aantal bewindvoerders aangegeven dat door de verkorting schuldenaren nu makkelijker worden toegelaten tot de Wsnp. Ook schuldhelpverleners en gerechtssecretarissen geven aan dat deze wijziging meer mogelijkheden biedt voor schuldenaren. "Het is logisch dat mensen eerder komen omdat je minder ver terug moet kijken in iemands geschiedenis. Het is veel makkelijker geworden voor mensen. Vroeger was er een hogere drempel," licht een secretaris toe.

Gerechtssecretarissen voegen hieraan toe dat de verkorting van de goede trouw-toets er mede voor zorgt dat er meer schuldenaren met jonge, recentere schulden een aanvraag voor de Wsnp indienen dan voorheen. Schuldeisers geven aan weinig te merken van de verkorting van de goede trouw-toets. Schuldenaren zelf lijken niet goed op de hoogte van deze wijziging.

5.4 Het schrappen van de tienjaarstermijn

Bewindvoerders geven aan geen effect te zien van het schrappen van de tienjaarstermijn of er nog geen ervaring mee te hebben. Een aantal schuldhelpverleners stelt dat het te vroeg is om nu al effecten te zien van deze wijziging en een aantal schuldhelpverleners heeft nog geen ervaring met het schrappen van de tienjaarstermijn. Schuldeisers sluiten zich hierbij aan maar vrezen dat het leereffect verdwijnt en schuldenaren sneller terugvallen in schulden (recidive). Bij schuldenaren lijkt het schrappen van de tienjaarstermijn weinig bekend. Zij zijn voornemens het traject te laten lukken, willen niet terugkeren in de Wsnp en weten ook niet binnen welke termijn dit eventueel zou kunnen.

Het is voor bewindvoerders afhankelijk van de context of het positief is dat iemand binnen tien jaar weer toegelaten wordt tot de Wsnp. In schrijnende gevallen of wanneer een schuldenaar te goeder trouw heeft gehandeld dan vinden bewindvoerders het positief dat de schuldenaren eerder een nieuwe kans in de Wsnp krijgen. Tegelijkertijd vinden ze het niet de bedoeling dat het schrappen van de tienjaarstermijn resulteert in 'draaideur cliënten' (recidive). Dit wordt bevestigd door de gerechtssecretarissen.

Schuldhelpverleners spreken ook de verwachting uit dat schuldenaren sneller terugkomen met nieuwe schulden. Er wordt een aantal keer aangegeven dat het hanteren van een vijfjaarstermijn wellicht een duurzamer effect zou hebben dan het schrappen van de tienjaarstermijn. Ook één van de secretarissen geeft dit aan.

5.5 Vervroegde ingangsdatum Wsnp-traject

Verscheidene bewindvoerders geven aan dat het aanvragen van een eerdere ingangsdatum voor het Wsnp-traject nog niet vaak voorkomt. Dit wordt bevestigd door de schuldhelpverleners. Verschillende

respondenten zijn zowel positief als kritisch over het toepassen van een eerdere ingangsdatum. Bewindvoerders geven aan dat het voor schuldenaren prettig is om het traject eerder in te laten gaan wanneer ze al in het minnelijke traject aan de voorwaarden hebben voldaan en zo sneller de Wsnp kunnen verlaten. Dit kan er echter ook toe leiden dat, in combinatie met de halvering van de standaardduur naar achttien maanden, het traject zeer sterk verkort wordt. Bewindvoerders geven aan dat sommige schuldenaren nog maar één maand of helemaal geen Wsnp traject meer hoeven te volgen bij toelating.

Omdat het minnelijke traject minder voorwaarden kent, is het echter ook vaak zo dat in het minnelijke traject niet aan de eisen van de Wsnp is voldaan. De rechtbanken wijzen de aanvraag voor een eerdere ingangsdatum daarom ook regelmatig af, volgens schuldhelpverleners en gerechtssecretarissen. Schuldhelpverleners voegen hieraan toe dat met name niet voldaan wordt aan de inspanningsverplichting en aflossingsplicht in het minnelijke traject. Het lijkt voor hen ook niet helemaal duidelijk hoe en door wie dit aangevraagd moet worden en wat hier in de praktijk dient te gebeuren. Zij hebben er in elk geval nog geen ervaring mee, al vinden ze het positief klinken. Gerechtssecretarissen voegen toe dat verzoeken voor een eerdere ingangsdatum ook vaak afgewezen worden door de rechtbanken omdat de onderbouwing niet volledig is. Voor bewindvoerders is het vaak moeilijk om aan te tonen dat er voldaan is aan de verplichtingen en om alle bewijsstukken daarvoor te vinden. Een bewindvoerder zegt hierover:

De regels binnen de Wsnp zijn vaak veel strenger dan in het minnelijke traject. Rechtbanken laten het ook niet toe op het moment dat niet aan de bewijslast kan worden voldaan. Dus zowel de gemeenten als de schuldenaren kunnen niet altijd over de brug komen met voldoende informatie. Alle voorwaarden die voor de Wsnp gelden moeten ook gehanteerd zijn in het minnelijke traject. De meerderheid van de schuldenaren begint bij de gemeente en dan vangt de burger hier mis omdat de minnelijke trajecten vaak niet zijn ingericht op de manier die gevraagd wordt binnen de Wsnp.

Bewindvoerders geven bovendien aan dat het veel werk is om alles terug te rekenen. Een aantal bewindvoerders pleit er daarom voor om achteraf te verkorten in plaats van vooraf. Zo zou er minder risico zijn dat een schuldenaar het traject heeft afgerond en er toch nog een schuld open staat.

Secretarissen bevestigen het beeld dat het voor bewindvoerders erg lastig is om de hele zaak in kaart te brengen bij een verzoek voor een eerdere ingangsdatum. Over het algemeen zijn de gerechtssecretarissen kritisch over deze wijziging. "Het is het onmogelijkste onderdeel van de wetswijziging. Het is heel onoverzichtelijk. Het is heel moeilijk te controleren of de vtlb's wel kloppen," licht een secretaris toe. Een andere secretaris zegt: "Het leidt tot heel veel complicaties. Wij wachten op een uitspraak van de Hoge Raad."³⁹

Schuldeisers zijn ook niet positief over deze wijziging omdat zo minder tijd over blijft om te sparen voor de boedel waardoor ze minder geld uitgekeerd krijgen. Schuldenaren lijken niet goed op de hoogte te zijn van deze wijziging of geven aan dat de eerdere ingangsdatum niet aangevraagd is.

5.6 Rol professionals en invloed werkzaamheden

Alle wijzigingen die resulteren in een verkorting van het Wsnp-traject leiden volgens bewindvoerders tot een hogere werkdruk. Dit ligt slechts deels aan de hogere instroom in de Wsnp, waardoor bewindvoerders meer dossiers onder zich krijgen. Een andere belangrijkere reden voor de hogere

³⁹ Zie paragraaf 1.3 voor verder toelichting over de uitspraak van de Hoge Raad.

werkdruk is de toename in complexiteit van de werkzaamheden die in een kortere periode moeten worden uitgevoerd dan voorheen. Die complexiteit heeft met name te maken met de moeilijkheden rondom het aanvragen van een eerdere ingangsdatum (zie paragraaf 5.5) en berekeningen die ingewikkelder zijn geworden door de halvering van de standaardduur (zie paragraaf 5.1). Door dit laatste zijn er ook minder mogelijkheden om 'foutjes' recht te zetten, volgens de bewindvoerders, en zij stellen zich daardoor genoodzaakt te voelen om strenger te controleren. Buiten een hogere werkdruk worden er geen andere veranderingen ervaren in rol of positie door de verschillende professionals.

5.7 Overige bevindingen

Naast de bevindingen aangaande de specifieke wijzigingen in de wet is er nog een tweetal bevindingen dat interessant is om te benoemen.

Bewindvoerders en gerechtssecretarissen benoemen dat het type schuldenaar anders wordt. Zo stromen meer ex-ondernemers en schuldenaren met psychische of maatschappelijke problematiek in. Deze laatste groep hoort eigenlijk niet thuis in de Wsnp omdat er, door instabiliteit buiten de schulden om, weinig kans van slagen is om de Wsnp succesvol af te ronden. Volgens een bewindvoerder staat dat los van de wetswijziging; de toenemende complexiteit van de problematiek en type schuldenaar wijzigde sowieso al.

Een andere bevinding is dat een aantal betrokken bewindvoerders en schuldhulpverleners behoefte hebben aan betere onderlinge communicatie en samenwerking. Er is onder meer behoefte aan meer informatie over de processen, knelpunten en motivering van afwijzingen door de rechtbanken. Ook schuldenaren geven aan behoefte te hebben aan duidelijke informatie. Voor hen is het niet altijd direct inzichtelijk wat van hen wordt verwacht, wat wel of niet is toegestaan en welke kaders van toepassing zijn binnen het Wsnp-traject. Een betere informatievoorziening en meer onderlinge samenwerking kan bijdragen aan een vlotter en succesvoller verloop van de Wsnp aanvragen en trajecten.

5.8 Samenvatting kwalitatieve analyse

Respondenten geven aan dat het nog te vroeg is om duidelijk meetbare effecten van de wijzigingen te zien. Bovendien is het lastig om te beoordelen door welke wijziging(en) eventuele effecten veroorzaakt worden. Wel menen de respondenten dat het schrappen van de tienjaarstermijn en het verkorten van de goede trouw-toets vooralsnog weinig effect laten zien, of ze hebben er nog weinig ervaring mee. Ook met de vervroegde ingangsdatum is nog weinig ervaring opgedaan. Volgens de respondenten zorgt met name het afschaffen van de verplichting tot het doorlopen van het minnelijke traject voor een betere doorstroom naar de Wsnp. Over effecten van de halvering van de duur op de doorstroom kunnen respondenten weinig zeggen, maar hier plaatsen zij wisselend positieve en kritische opmerkingen. Zowel professionals als schuldenaren zien dat de halvering van de duur van het Wsnp-traject vooral voor de schuldenaar positief is omdat zij sneller uit de schulden zijn en hun leven weer op kunnen pakken. Professionals en schuldeisers geven daarnaast ook aan dat de schuldeisers minder uitgedeeld krijgen in het Wsnp-traject door de halvering van de duur. Daarnaast zijn er zorgen over het gebrek aan leereffect bij de schuldenaren en verwachten ze daardoor meer recidive in de toekomst.

De verschillende professionals geven aan dat de wetswijziging zorgt voor een hogere werkdruk omdat het werk in kortere tijd gedaan moet worden, maar ervaren tot nu toe geen andere veranderingen in rol of werkzaamheden.

6. Conclusie en discussie

De korte tijd sinds de invoering van de wetswijziging maakt het nog niet mogelijk om echte effecten te identificeren. De eerste trajecten lopen nu pas af en het is nog onbekend hoe de cijfers zich in de komende jaren zullen ontwikkelen. Respondenten bevestigen dat het nog te vroeg is om te spreken van effecten en dat er nog niet met elke wijziging ervaring is opgedaan. Om deze reden richt dit onderzoek zich op het identificeren van mogelijke effecten.

Instroom en doorstroom lijkt verbeterd

Het lijkt erop dat de in- en doorstroom naar de Wsnp sinds de wetswijziging in 2023 enigszins verbeterd is omdat er een lichte stijging zichtbaar is van het aantal Wsnp aanvragen en toelatingen. De respondenten bevestigen het cijfermatige beeld en geven aan dat schuldenaren makkelijker en sneller toegelaten lijken te worden tot de Wsnp dan voor de wetswijziging. Mogelijk dat de wetswijziging hier de oorzaak van is. Respondenten zien vooral het afschaffen van de verplichting tot het doorlopen van het minnelijke traject als een oorzaak van een betere doorstroom naar de Wsnp. De kanttekening die hierbij geplaatst moet worden, is dat dit niet in alle arrondissementen het geval is. Respondenten geven aan dat, in hun beleving, niet alle rechtbanken op een uniforme wijze om lijken te gaan met de wijzigingen.

Negatieve effecten op leereffect en gedragsverandering

Naast de indicatie dat schuldenaren makkelijker en sneller toegelaten worden tot de Wsnp, worden door de respondenten ook zorgen geuit die gerelateerd zijn aan de wetswijziging. De verkorting van het Wsnp-traject heeft volgens de betrokken professionals negatieve effecten op het leereffect en gedragsverandering bij de schuldenaar. Gedragsverandering is essentieel bij het voorkomen en verminderen van problematische schulden, zoals ook blijkt uit het IBO-rapport 'Naar een beter werkende schuldenketen' (2024). Daarin wordt beargumenteerd dat er onvoldoende zicht is op de problematiek van mensen die terugvallen in schulden en hoe dit kan worden voorkomen. Ook wordt daar beschreven dat er nog geen goed beeld is van welke benaderingen en interventies in de schuldhulpverlening bewezen effectief zijn in het stimuleren van het leereffect en welke niet.

Minder ruimte voor herstellen fouten

Met de verkorte trajecten zoals die mogelijk zijn sinds de wetswijziging is daarnaast de ruimte om fouten te maken weg, volgens respondenten. Bewindvoerders hebben nauwelijks nog de mogelijkheid om bij te sturen wanneer fouten gemaakt worden, geven ze aan. Hierdoor is ook de zorg aanwezig dat mensen (sneller) terugkomen in de Wsnp. Dan heerst de vraag, is de Wsnp wel echt de oplossing van problemen of alleen tijdelijk van de schuld? De doorstroom van het minnelijke traject naar het wettelijke traject wordt misschien wel beter met de wijzigingen maar worden problemen ook duurzaam opgelost? Er wordt dan ook gepleit voor goede zorg en nazorg om eventuele recidive te voorkomen. Het bovengenoemde IBO-rapport adviseert ook om meer te investeren in vroeg signalering om te voorkomen dat mensen problematische schulden krijgen. Dat is in lijn met wat

enkele professionals in dit onderzoek benoemen. Daarnaast leiden de korte trajecten ertoe dat schuldeisers minder geld terugkrijgen waar met name kleine schuldeisers de dupe van zijn omdat zij dit financiële verlies niet altijd gemakkelijk kunnen dragen, blijkt uit de gesprekken.

Hogere werkdruk bewindvoerders

Voor wat betreft de rollen en taken van de verschillende professionals, geven vooral de bewindvoerders aan dat de wetswijziging zorgt voor een hogere werkdruk. Verder worden er tot nu toe geen veranderingen in rol of werkzaamheden ervaren. Wel is er bij betrokkenen in het veld behoefte aan betere communicatie en samenwerking.

Bovenstaande beantwoordt de hoofdvraag van dit onderzoek: *"Welke mogelijke effecten van de recente wetswijziging in de Wet schuldsanering natuurlijke personen (Wsnp) zijn reeds zichtbaar op de aansluiting op, doorstroom naar en de beleving van het Wsnp-traject van de betrokken partijen?"* Om zicht te krijgen op daadwerkelijke aan de wetswijziging toe te schrijven effecten zou vervolgonderzoek moeten worden verricht op een moment dat voldoende cijfers beschikbaar zijn en voldoende ervaring opgedaan is met de wetswijziging.

Bijlage 1 Achterliggende cijfers

Tabel 1. Verzoeken toelating tot de Wsnp per half jaar per arrondissement

Gerecht	Periode									
	2020		2021		2022		2023		2024	
	1e halfjaar 2020	2e halfjaar 2020	1e halfjaar 2021	2e halfjaar 2021	1e halfjaar 2022	2e halfjaar 2022	1e halfjaar 2023	2e halfjaar 2023	1e halfjaar 2024	2e halfjaar 2024
Rechtbank Amsterdam	280	320	230	160	170	130	140	170	170	150
Rechtbank Den Haag	210	190	210	160	150	160	140	150	140	160
Rechtbank Gelderland	260	250	210	150	170	150	180	230	250	270
Rechtbank Limburg	150	150	130	140	120	90	90	90	90	70
Rechtbank Midden-Nederland	310	320	230	200	200	190	180	190	210	210
Rechtbank Noord-Holland	220	250	220	160	160	190	150	150	150	150
Rechtbank Noord-Nederland	450	440	380	330	360	340	300	390	370	340
Rechtbank Oost-Brabant	120	130	120	120	130	120	110	110	120	110
Rechtbank Overijssel	180	190	170	160	150	110	130	130	170	140
Rechtbank Rotterdam	450	570	450	430	330	280	300	300	440	410
Rechtbank Zeeland-West-Brabant	200	200	210	170	140	150	160	180	190	180
Totaal	2.820	3.020	2.550	2.180	2.070	1.910	1.870	2.090	2.310	2.180

Bron: Raad voor de Rechtspraak

Bronnen

Concl. A-G R.H. de Bock 22 mei 2024, ECLI:NL:PHR:2024:562

HR 20 december 2024, ECLI:NLHR:2024:1913

Jungmann, N. (2006). De rechter als stok achter de deur: de schaduwwerking van de Wsnp. *Rechtstreeks* 4/2006.

Moerman, A. & Jungmann, N. (2023). *Schulden klein houden en perspectief bieden*. Schuldinfo.

Raad voor Rechtsbijstand (2023, januari 27). Wetsvoorstel tot wijziging van de Faillissementswet aangenomen. Geraadpleegd op 14 augustus 2024, van <https://www.bureauwsnp.nl/nieuws/@12844/wetsvoorstel-wijziging-faillissementswet/>

Raad voor Rechtsbijstand. Ingrijpende wijzigingen Wsnp per 1 juli 2023. Geraadpleegd op 14 april 2025, van <https://www.bureauwsnp.nl/bibliotheek/verzoekschriften/ingrijpende-wijzigingen-wsnp-per-1-juli/>

Raad voor Rechtsbijstand. Voorwaarden voor Wsnp: Schulden 'te goeder trouw'. Geraadpleegd op 21 mei 2025, van <https://rechtwijzer.nl/schulden/wsnp/wsnp-aanvragen/voorwaarde-wsnp-schulden-goeder-trouw/>

Sanders, N. & Nickel, L. (2023). Monitor WSNP. Negentiende meting over het jaar 2022. Bureau Wsnp: 's-Hertogenbosch.

Tweede Kamer (2021). *Kamerstukken II* 2021/22, 35915, nr. 3

Tweede Kamer (2023). *Kamerstukken II* 2022/23, 35915, nr. 20

Tweede Kamer (2023). *Kamerstukken II* 2022/23, 35915, nr. 21

Tweede Kamer (2023). *Kamerstukken II* 2022/23, 35915, nr. 29

Tweede Kamer (2023). *Kamerstukken II* 2022/23, 35915, nr. 30

Tweede Kamer (2023). *Kamerstukken II* 2022/23, 35915, nr. 31

Tweede Kamer (2024). *Kamerstukken II* 2023/24, 24515, nr. 753

Wibier, R.M. (2025) 'Is kwijschelding van problematische schulden een recht of een gunst', *AA* 2025, afl. 2, p 122-128 (AA20250122). IBO (2024). Naar een beter werkende schuldenketen.

kenniscentrum
stelsel gesubsidieerde rechtsbijstand

Contact

kenniscentrum@rvr.org